

- KILIÇBAY, M. Ali: *“Bir İtalyan İcadı: Rönesans ve Doğunun Olanaksız/ Olanaklı Rönesansı”*, Gergedan, Sayı 13.
- MOOR Jr, Barrington: *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev; Şirin Tekeli ve Alaatin Şenel, V yayınları, Ankara, 1989.
- SENNET, Richard: *Ten ve Taş-Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- TURANİ, Adnan: *Çağdaş Sanat Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- TURANİ, Adnan: *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

NOTLAR

1. Ahmet CEVİZCİ, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2002, s.124.
2. A.g.y., s.123.
3. Adnan TURANİ, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kit., İstanbul 2003, s. 42.
4. Adnan TURANİ, *Çağdaş Sanat Felsefesi*, Remzi Kit., İstanbul, 2006, s.17.
5. A.g.y., s.18.
6. A.g.y., s.19.
7. Kemal GÖZLER, “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1999, Cilt 54, Sayı 1, ss.51–62.
8. <http://tr.wikipedia.org>.
9. Halis ÇETİN, C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2002
10. E.H. GOMBRICH, *Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitabevi, s.122.
11. A.g.y., s. 147.
12. H. ÇETİN C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.
13. George DUBY, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev: M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, 1990.
14. E.H. GOMRICH, *Sanatın Öyküsü*, s.147.
15. A.g.y., s.150.
16. Barrington MOOR Jr, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev; Şirin Tekeli ve Alaatin Şenel, V Yayınları, Ankara , 1989, ss. 10-11.
17. M. Ali AĞAOĞULLARI, - Levent KÖKLER, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Yayınları, Ankara, 1991, s. 87.
18. A.g.y., s.91.
19. Betül ÇOTUKSÖKEN, “Ortaçağ ve Rönesans Üzerine Kimi Bilgiler”, *Gergedan*, sayı 13, ss.,32-45.
20. M.Ali KILIÇBAY, “Bir İtalyan İcadı: Rönesans ve Doğunun Olanaksız/ Olanaklı Rönesansı”, *Gergedan*, Sayı 13, ss.174–178.
21. E.H. GOMRICH, *Sanatın Öyküsü*, s.159.
22. Toktamış ATEŞ, *Demokrasi*, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1994, s.63.
23. A.g.y., s. 220.
24. E.H. GOMRICH, *Sanatın Öyküsü*, s.228.
25. H. ÇETİN, C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.
26. A. TURANİ, *Çağdaş Sanat Felsefesi*, s.25.
27. James BYRCE, *Amerika Siyasi Rejimi*, Çev: Türkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962, s. 3.
28. Münci KAPANİ, *Kamu Hürriyetleri*, A.Ü. Hukuk F. Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.
29. George DOWELL: *Amerika Tarihi*, Amerikan Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s.19.
30. İlhan AKIN: *Temel Hak ve Özgürlükler*, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1968, s.36.
31. Richard SENNET, *Ten ve Taş-Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 253.
32. A. TURANİ, *Çağdaş Sanat Felsefesi*.

Modanın Yaratım Nesnesi Olarak “Tasarı Bedenler”

F. Dilek HİMAM ER

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Moda, giysi, beden, tüketim

Bu çalışmanın amacı, modanın ve moda endüstrisinin özellikle de 1980’li yıllardan sonra, kadını estetik ve güzel olma yolunda toplumsal bir proje haline getirerek, bedeni nasıl daha fazla görünür kıldığını değerlendirmektir.

Giyimin katı kurallarının gevşediği 20. Yüzyılın sonunda kapitalizm, dünyanın hemen her yerinde insanlara temel yaşam biçimleri sunarken bu süreçte ortaya çıkan ürünlerin tüketicisi olmak için bir dizi kural ve sembolü öğrenme koşulunu da zorunlu hale getirmektedir.

Sonuç olarak çeşitli sosyolojik çözümlenmelerde de başat bir yer tutan beden kavramı ele alındığında, artık yeni “tasarı beden” leri tanımlayan belirgin bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu dönüşüm süreci içinde de, modanın kadın bedenini tasarlamasındaki etkisi oldukça güçlü bir şekilde belirginleşmiştir.

ABSTRACT

Keywords: Fashion, clothing, body, consumption

The main purpose of this paper is to highlight the effect of fashion industry in order to understand the role and function of fashion and to show how fashion plays with women’s body as an aesthetic and fashionable object after 1980’s.

At the end of the century, capitalism have been introduced new life styles to the society involved into the consuming culture constraining to learn a series of rules and symbols with many negative aspects. Consequently, the profound effect of fashion industry on women’s body has become more influential than in the past by the agency of new designed bodies insisted under the compulsion of the consumer society. Thus, within the world of consumerism, the effect of fashion on designing the women’s body had been clearly defined as an esthetic project.

Giriş

Moda endüstrisinin tüketim toplumunun temel dinamiklerini tetikleyen bir olgu olduğu varsayımından hareketle, özellikle de kadın bedenini bir toplumsal proje olarak gördüğü söylenebilir. Bu nedenle de her dönemde giysi modasının kadın bedeni üzerine belli söylemleri ve kuralları ortaya çıkmıştır.

Giyim, tüketimin en görünür biçimlerinden olarak, kimliğin kurulmasında önemli bir rol oynarken, modanın en belirgin etkisi de giysilerde görülür. Bu yüzden “giysi”, “beden”, “moda” kavramları daha fazla birbiri içine geçmiş bir şekilde algılanır.

1980’li yıllardan sonra özellikle tüketim kültürünün yoğun bir şekilde sarıp sarmaladığı beden,

artık bir tasarıdır. Tasarı beden, modern teknolojilerin de yardımıyla üzerinde her tür değişimin yapılabildiği plastik bir madde haline gelmiştir. Moda ise işte tam bu noktada tasarı bedenleri oluştururken, beden, moda endüstrisi içinde yeniden biçimlenir ve bu biçimlenme kadın bedeni üzerinde arzulanan görselliği sağlar. Hatta J.Baudrillard’a göre birbirinden ayrılmayan güzellik ve erotizm kavramları da bedenle olan ilişkinin yeni bir etiğini oluşturur. Bu yeni etiği ideal bir şekilde dışa vurmak adına da tüketim kültürünün belirlediği araçlardan olan modadan, estetik cerrahi ve kozmetikten yararlanmak gereklidir.

Beden Üzerine

Toplumsal yaşamda beden bir dil görevi görür. Bernard Rudofsky’ nin de belirttiği gibi yeryüzünde insandan

başka gövdesinin biçimini değiştirmeye çalışan, onunla bir türlü uzlaşamayan başka bir canlı türü daha yoktur. Belki de hepsinin ötesinde insanı yaşama bağlı tutan, onun tüm nesnel ve öznel niteliklerinin omurgası olan, bedendir.

Resim 1: Batılı kadınların kullandığı ve 19. yüzyıl başlarına tarihlenen bir kalça yastığı ve korse
Kaynak: American Museum of National History, Eubank-Tortora, Survey of Historic Costumes, Fairchild Books, 2005

S.Freud bedeni egoyla ilişkilendirirken şöyle der: *Ego, bedenin yüzeyinin zihinsel bir yansımasıdır. Yalnızca yüzeysel bir varlık değil, kendisi bir yüzeyin aktarımıdır.* Büyük ölçüde giysi tarafından belirlenen bu yüzeyin aktarımı ise farklı sembolik anlamlarla doludur. Bahsedilen bu sembolik aktarım için çeşitli örnekler verilebilir: Viktoryen dönemde Avrupalı kadınların kilise baskısına direnirken kısıtlanmışlıklarını bellerine bağladıkları korselerle ifade etmesi, yaşa-

dıkları sembolik dönüşümlerin göstergeleridir. Viktoryen giyim, bağımlı ve itaatkâr kadın rolünün korunmasına yol açan toplumsal bir denetim biçimidir. Bu nedenle de korseler, baskının diyalektik biçiminde kadın bedenindeki sembolizasyonunun ifadesi olarak okunabilir. 19. yüzyılda çoğunlukla Paris kökenli olan moda tarzlar, gerçekte kadın sağlığına zararlıdır ve bu nedenle çocuk doğurma yaşındaki kadınlar için bu korseler son derece problemlidir.

Moda klişelerinin arka planı oldukça önemlidir diyen Aylin Nazlı, 19. yüzyılda genellikle iç ve dış ortam için farklı giysiler seçildiğini belirtir. Dış ortam her zaman zenginliğin, saygınlığın göstergesidir ve sık sık popüler gündelik faaliyetlerin arzu edilebilecek ve arzu edilen hayat tarzlarını yansıtır. Modaya uygun kadın denilince akla gösterişli, dikkat çeken bir görüntü içinde abartılı kabarık eteği ve bu şatafatlı görüntüsünü tamamlayan mücevherleri, kurdesesi, şalı ve şapkası akla gelir.

Resim 2: 1858 yılında kullanılan krinolinlere ait karikatürler, Avrupalı kadınların çektiği ızdırapları göstermektedir.
Kaynak: Courtesy Picture Collection, Eubank-Tortora, American Museum of National History, Survey of Historic Costumes, Fairchild Books, 2005

Klasik sosyolojide hem Emile Durkheim'da ve hem de George Simmel'de beden, toplumsal olanın kaynağı olarak görülmektedir ve toplumsal yaşamın kurulmasında önemli bir araçtır. Toplumsal cinsiyet

gibi birçok faktöre olduğu kadar kültürel, tarihsel ve sosyal olanla da bağlantılı olan beden kavramı, kartezyen görüşün "batı" düşünce sistemlerinde ciddi eleştirilere uğramasıyla farklı bağlamlarda olsa da sonuçta gün ışığına çıkmıştır. Batı düşüncesinin doğrusal kartezyen yapısına olan en büyük eleştiri, onun aynılık-ötekilik, kadın-erkek, beden-ruh gibi ortaya koyduğu kutuplaştırıcı düşünce yapısı olmuştur. Bu nedenle artık beden kavramı *varlığı bilinen fakat görünmez sayılandan, varlığı ve dolayısıyla da görünürlüğü kabul edilene doğru değişmektedir.* Bedenle ilgili söylemler yapısalcılık sonrası düşünürlerde, feminist bakış açılarında, post-modernist çözümlenmelerde farklı metaforlarla ele alınmıştır. Yapısalcılık sonrası düşünürler gibi feministler de beden konusunu öne çıkmasına izin verecek yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Post-modern analizlerde ise beden doğal olarak çoktan kaybolmuş ve bir imaj haline gelmiştir.

İnsan bedeninin maruz kaldığı sayısız değişimin örnekleri pek çok kültürde görünmektedir. Güzel olmak için kadınlar her dönem moda uğruna acı çekmeye razı olmuşlardır. Öyle ki, Uzakdoğu'daki ayağı bağlı kadınların hayat boyu sürecek acıları ve fiziki dönüşümleri Uzakdoğu toplumunun kadını ne şekilde görmek istediğinin bir göstergesidir. Avrupalı kadınların 19.yüzyılda kullandıkları korseler ve *krinolin* denilen demir kafesli etekler gibi giysiler bedenlerinde deformasyonlar yaratmıştır. Nefes almakta zorluk çekme pahasına kadınlar bu dönüşüme tabi tutulmuştur.

F.Davis özellikle çoğu moda ürününün sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine ve de kadınların fiziksel yapısına aykırı taleplerine dikkat çekerken ayaklara ıstırap veren topuklu ayakkabıları, ya çok kısa, ya çok dar, ya da çok bol olduğu için hareketi kısıtlayan etekleri ve elbiseleri, bedeni sıkı iç çamaşırlarını, deriyi tahriş eden kozmetik ürünlerini örnek gösterir.

Özellikle 19. yüzyılda modada hızla başlayan bireyselleşme neticesinde insan bedeni sürekli bir değişime maruz kalmıştır, kadınların giyimleri bu değişimde daha fazla yer almaktayken bir görüşe göre "modern" erkek giyimi dışarıda kalmıştır. Modernlik bir açıdan evrensel kurallar dayatan tek tipli bireyler üreten bir despotizm olarak görülmüşse de estetik normlar kadın bedenini sürekli yeniden oluşturma çabası içindedir. Aslında bu noktada, modanın beden üzerindeki çelişkili söylemleri de ortaya çıkar: Simmel, bahsedilen çelişkileri modanın hem *aynılaştırıcı* hem de *farklılaştırıcı* ikili yapısında oldukça detaylı analiz eder.

Moda, Giysi ve Beden İlişkisi

Giysilerin kullanılma amacının çeşitliliği oldukça geniş bir söylem alanına sahiptir. J.C.Flugel için giysiler hem bedeni hem de ruhu koruyan bir işlev üstlenmişlerdir. Bedeni gizlemek günahlardan arınmak ve bazı cinsel arzuları bastırmak anlamına bile gelebilir. Beden gizlenirken de *giysi*, koruyucu bir işlev üstlenir. J.C.Flugel ve E.Rouse bu yaklaşımın Yahudi-Hıristiyan geleneği aracılığıyla başladığını söylerken batılı misyonerler tarafından hem giysilerle hem de çeşitli ideolojilerle yaygınlaştırıldıklarını ifade etmektedirler. Ancak bu açıdan farklı kültürler arasında farklı mahremiyet anlayışları olduğunu ve korunma için bile olsa tek bir giysi kalıbının varlığını kabul etmenin yanıltıcı olduğunu bilmek gerekmektedir. Enis Batur, örtünme gereksiniminin zamanla giyinme kavramına dönüştüğünü ve bunun ardında da doğal gereksinimlerin yanında doğaüstü etmenlerin de yattığını belirtirken, bir dönem gizlenmek için yüzlerini peçe ile vücutlarını çarşaf ile örten Müslüman kadınlarla, yine gizlenmek için yüzlerini açan ama ayaklarını demir ayakkabılarla bağlayan Çinli kadınları örnek gösterir.

Giysinin işlevleri, biri *fiziksel çevreye ilişkin*, diğeri de *iletimsel* olmak üzere iki temel kola ayrılmıştır: Fiziksel çevre, giysinin bedenle etkileşime girdiği mikro çevre ile makro çevre olarak tanımlanan alanları içerir. Giysinin mikro çevre ve beden ile olan ilişkisi dışında, bedene kattığı toplumsal bir anlam da oluşur. Bu noktada "giysi" kavramını "moda olan giysi" kavramı olarak ele alırsak giysinin toplumsallığına da dikkat çekmiş oluruz.

Modanın beden sosyolojisinde bir alt başlık olarak incelenmesi, beden sosyolojisine de yeni bir inceleme alanı sağlayacaktır. Bu anlamda başlangıçta gizli bile olsa klasik sosyolojinin bile gündeminde yer alan beden kavramı, sonrasında antropoloji ve fenomenolojinin kartezyen akıl eleştirisiyle birlikte daha fazla görünür olmuştur. Moda da bu görünürlüğü bir uygulama alanıdır.

Modadaki Dönüşümler ve Kadın Bedeni

Her bireyin ve dolayısıyla da her toplumsal sınıftan farklı bedensel sağlık, güzellik, estetik yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımların sadece sınıfsal değil cinsiyet bazında da oluştuğunu vurgulayan P. Bourdieu'ya göre bu farklılıkların çözümlenmesi sonuçta cinsiyetle ilişkili olarak bedenin kullanımını vurgulamaktadır.

Feminist açıdan modanın ya da moda endüstrisinin kadın bedeninin sömürülmesine yönelik bir etkisi vardır. Özellikle 1960'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar etkisini sürdürmüş olan feminist hareket, bedeninin akademik bir kavram olmasına da yol açmıştır.

Biyolojik bedeni, ataerkilliğin bir kaynağı olarak gören feministler, daha sonra analizlerini pornografi, fahişelik, suni dölleme gibi alanlara yönelterek kadın ve bedensel dönüşümler arasındaki etkileşimlere çok çarpıcı açıklamalar getirmişlerdir. Bu sırada moda üzerine eleştirel açıklamalar da getirilmiş ve erkek dünyasında var olmak isteyen ve ataerkilliğin kurallarını tersine çevirmek isteyen kadın, bedeninde de bu dönüşümü kurgulamıştır. Bu dönüşümün en tipik örneği, 1980'li yıllarda geniş omuzlu giysileri içeren ve "Dress for Success" ya da başarı için giyinen kadınlar akımını takip eden kadınlar olmuşlardır. Yüzyıllarca erkek giysisi olarak betimlenen ceket, gömlek ve pantolondan oluşan takım elbise artık çalışan kadın için vazgeçilmez bir giysi olmuştur.

Resim 3: Başarı için giyinen kadınlara bir örnek. Giorgio Armani, 1986 İlkbahar-Yaz Koleksiyonu
Kaynak: Twentieth-Century Fashion, Valerie D. Mendes, Amy De La Haye, Thames & Hudson, 1999

Kadın giysilerindeki değişimi "cinsel çekim prensibi" ile açıklarken, erkek giysilerindeki değişimi "hiyerarşi prensibi" ile açıklayan görüş olarak bilinen "Erojen Bölgeler Kuramı" tarih boyunca kadın bedeninin belli bölgelerinin çekici kılındığı biçiminde varsayımlarda bulunur. 1930'lu yılların sırt bölgesini açıkta bırakan gece elbiseleri veya 1960'lı yıllardaki mini etekler bu kuramın işaret edeceği örnekler olarak gösterilebilir. Bu görüş önceleri Sir James Laver'in yazılarında görülmekle birlikte sonraları Flugel tarafından *The Psychology of Clothes*, 1930 çalışmasında ortaya konmuştur. Özetle erojen bölgeler kuramı, modanın belli bir dönem tüm beden yerine bir yere dikkati toplamasını anlatır. Önce bu bölge abartılır sonra ölçülülük ağır basar ve daha sonra kapanır. Bir ilgi odağı çekiciliğini kaybettiğinde ise yeni bir arayış başlar. Ancak bu görüş, erkeklerin giysilerindeki değişimin nedenlerini açıklamakta yetersiz kalır ve gerek batıda gerekse doğuda erkeklerin özellikle de endüstri devrimi öncesi dönemde kadınlardan daha gösterişli, abartılı ve çekici giyinmelerinin nedenini açıklayamaz. Ayrıca kadın giysileri sadece erojen bölgeleri ifade ediyor olmayıp sosyal, politik duruşlara da işaret ediyor olabilir. Bununla birlikte endüstri devriminden sonra kadın ve erkek giysilerindeki farklılık çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Giysilerin belli dönemlerde farklı bedensel bölgelere vurgu yapıyor olması, o döneme ait beğenilerin değiştiğini ifade etmez, burada açıklanması gereken modanın mantığıdır. Bu görüş, kadınların süslü ve dikkat çekici giyinmelerinin doğal olduğunu ve erkeklerin de buna göre kadınlardan etkilendiğini ifade ederken biyolojik indirgemecilik yapmış olduğundan eleştirilir ve heteroseksüel bir varsayım olarak kabul edilir. Bu durumda da F. Davis'in ortaya koyduğu modanın kararsızlıklardan biri daha ortaya çıkmış olur: Bu da modanın cinsiyete ilişkin olan söylemlerindeki değişim ve kararsızlıktır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda modada otantik ve doğal yaşamı savunan ifadeler göze çarpmaktayken bedene ilişkin söylemlerde sağlıklı giysiler giymek ve zinde olma yönünde bir salgın başlamıştır. 1980'li yıllardan sonra ise kadın bedeni üzerinde adeta artan bir görünürlük gerçekleşmiştir. Moda endüstrisinde uluslararası pazarlarda bir hareketlenme başlamıştır ve moda çok daha profesyonel bir endüstri haline gelmiştir. Küreselleşme, dünyanın her yerinden her türlü ürüne ulaşmayı sağlamıştır. Bir yandan moda, tarihsel geri dönüşler yaşamaktadır ve "melez tarihsellik" olarak ifade edilen bu yaklaşımda sanatçı-

lar ve tasarımcılar için son derece zengin bir ilham kaynağı oluşturmaktadır. Tasarımcılar toplumsal cinsiyet rollerini sorunsallaştırmış ve modada yeni bir estetik başlamıştır. Özellikle de 1980'li yıllarda bedene iyi bakmak, jimnastik yapmak, vücut geliştirme gibi aktiviteler oldukça artmıştır. Bir yandan genel anlamda liberal ekonomi ve sermayenin yaygınlaşmasıyla körüklenen tüketim alışkanlıkları yeni imaj devrinin ilk sinyallerini vermektedir.

Resim 4. 1980'li yılların genç ve sağlıklı görünümünü anlatan ve dönemin ikonlarından Jane Fonda'nın yer aldığı bir dergi kapağı
Kaynak: http://www.jane-fonda.net/pictures/HTML/X_oPicture.htm

Bedensel dönüşümün fiziksel olarak net bir şekilde hissedildiği ve toplumun tüketim dünyasına bütünleşmiş hale geldiği 1980'li yıllarda Resim 4'deki dergi kapağında görülen ve 1980'li yıllarda özellikle de aerobik videolarıyla ince kaslı vücudu ile kadınların sahip olmak istedikleri bir dış görünüme sahip olan Jane Fonda, bu dönüşümün baş aktörlerinden biri olmuştur. Politik kimliği ile özellikle de 1960'ların sonunda Vietnam Savaşı'na karşı çıkarak liderler aleyhine yaptığı propagandalar ile bilinen Fonda, başlangıçta bir seks sembolü iken daha sonra savaş karşıtı bir feminist olmuştur. Bu resimde de kaslı vücudu ile Jane Fonda, aktivist tavrını kadınların

örnek aldığı kusursuz bedeniyle göstermektedir. Kuşkusuz Jane Fonda, bu dönüşümleri ilerleyen yaşına rağmen bedeninde kurgulayan pek çok ikondan sadece birisidir.

Özellikle 1980'lerde moda, feministlerin bir kısmı için erkeksi görünümü kurgularken ve onaylanan bir ifade olarak kabul görünürken bir yandan da kadınısı detayları vurgulayan moda, kadın bedeninin kullanılarak onu ikincileştiren, cinsel obje haline sokan bir alan olarak görülmektedir. Feminist görüşte kadınlar, modayı ve onunla ilişkili alışkanlıklarla tutumları topluca reddetmeye zorlanır. Kadınları, moda aykırı düşme korkusunu, moda dergilerindeki gösterimlere kapılmalarını, kendilerini erkeklerin gözünde cinsel açıdan çekici hale getirme saplantılarını, reklamlarıyla cinsellik ve romantizm konusundaki klişeleri sürdüren güzellik ürünlerini müsrifçe satın almalarını şiddetle eleştirmektedirler. Bu tavrı savunanlar, çoğunlukla kadınları esas olarak erkekler gibi giyinmeye yönlendirmektedirler.

Fransız feminist Simone de Beauvoir, moda ile ilişkili feminist görüşün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öncellerinin aksine, giysilerin kendisinden çok giyim tarzlarının altında yatan kadınlığa ilişkin "manipülatif söylemler" e eleştirel yaklaşmıştır. 1970'lerin feministleri de moda giyim tarzlarının yerine alternatif giyim tarzları, özellikle tişörtler ve az topuklu ayakkabılarla kullanılan çeşitli pantolon türleri önermişlerdir, makyaj malzemesi, takılar ve geleneksel saç kesimlerini de reddetmişlerdir.

Sonuçta kadın bedeni, moda tarihinde her dönem erkek bedeninden daha fazla cinselleşmiş ve dolayısıyla da her zaman estetik bir obje olarak görülmüştür. Hatta Susan Kaiser'e göre moda olan giysiler olduğu gibi moda olan bedenler de vardır. Bu nedenle de moda tarihinde kadının değişik dönemlerde belli beden formlarında tanımlanması söz konusu olmuştur.

Modanın Yaratım Nesnesine Dönüşmüş Bedenler

Toplumsal analizlerde bedenin merkezi bir statüye kavuşmasının önemli bir nedeni, günümüzün tüketim bağımlı toplumlarında bedenin temel bir tüketim nesnesi olarak görülmesidir. Bedeni kaplayan giysi de artık bedenin tekrar yapılandırılmasına bağlı olarak değişmektedir. Foucault'un deyişiyle *bedenimiz artık bizim yaratmak zorunda olduğumuz bir nesne olmuştur.*

Bir başka deyişle diyet ve estetik gibi yöntemlerle bedene doğal olmayan yollarla müdahale edilmektedir. Yapay bedenlerin oluşturulmaya başlandığı günümüzde artık istenilen güzelliklere sahip olunabilmektedir. Güzellik ve moda endüstrisi bugün tüketicilerine sonsuz gençliği vaat etmektedir.

Kapitalizmle birlikte başlayan değişimlerin bireysel düzeyde kendi kendini anlama, gerçekleştirme, kişisel doyuma ulaşma, mahremiyet ve seksüel ilişkilerin niteliğini de değiştirdiğini vurgulayan A. Giddens, değişen bu ilişkiler içinde beden, adı geçen ilişki biçimlerinin dışı vurumu için çok önemli bir kanal ya da taşıyıcı olduğunu belirtir. Tüketim toplumunda hem bedenin korunmasına (iç beden), hem de bedenin görünümüne (dış beden) yönelik mekanizmalar işlemektedir.

Burada belirtilen *iç beden* ve *dış beden* kavramları B.S. Turner'ın ortaya attığı kavramlar olup *iç beden* kavramı, canlı, hareketli, deneyime dayalı kendi için bedeni anlatır. Dış beden ise nesnel, dış görünüşe ait, kurumsallaştırılmış kendi başına olan bedeni işaret eder. Bu anlamda iç beden analizi bedenin kontrolü ve düzenlenmesi bağlamında eğitim, cezalandırma, disiplin, tıp gibi sistemlerin çözümlenmesine olanak sağlarken, dış beden toplumsal, ekonomik, siyasi süreçler ve tüketim, sınıfsal farklılıklar, kimlik oluşumları gibi konularda oldukça yararlı çözümlere elvermektedir.

Değişim olmadan yapamayan moda, özellikle de dış bedenin değişiminde toplumsal kimliklerin maddi nesnelere yoluyla teşhir edilmesiyle karmaşık simgesel biçimler kazanırken, bedeni görsel anlamda yeniden konumlandırır. Bir taraftan modanın tek tipli bir insan yaratma fikri devam ederken modanın sadık tüketicileri veya moda kurbanları da bahsedilen simgesel biçimleri bedenlerine uygularlar. Moda, kadın bedenini asla yaşlı ve bakımsız göstermek istemez ve bu sistemi kurgularken bedeni baskı altına alır. Bu baskı bedene sürekli ince bir fiziğe sahip olmayı, estetik olmayı, dönemin moda akımlarına uygun giysiler giymeyi ve bu ürünleri satın almayı önerir. İnce bedenlerin başarı, gençlik, kişisel yeterlilik, mutluluk ve sosyal kabul gibi değerlerle bağdaştırılması bedenin, bir düzen ya da düzensizlik alanı olarak görülmesini sağlar.

Resim 7'de görülen Madonna "tüm zamanların kadını" sloganıyla 1980'lerden bu yana günümüzde de asla yaşlanmayan fiziksel özellikleriyle popüler bir ikon olmaya devam etmektedir. Özellikle

Resim 5. Güzelliğin yeniden tanımlanmasına bir örnek, gittikçe popülerleşen bedensel bir müdahale örneği olarak bir "botox" reklamı. Kaynak: <http://www.finestdentistry.com/html/botox-restylane.html>

de bir dönem toplumsal yaşamdaki pek çok değeri alt üst etmiş ve yaptığı her hareketiyle pek çok kitleyi etkilemeyi başarmıştır. Madonna'nın bugün bile popüler medyadaki gösterimi ile bir anda yaptığı her şey anlam kazanmaya başlar. Madonna'nın üzerindeki her giysi yıllara meydan okuyan ve asla yaşlanmayan bir kadın olarak onun bedenini yüceltir ve topluma onu model olarak sunar. Bu aşamadan sonra ise artık Madonna'nın sahip olduğu gibi bir bedene nasıl sahip olunabileceğinin yolları araştırılır. Son hedef bu bedene sahip olmaktır.

20. yüzyılın sonlarında modanın hedefi daha önceleri de olduğu gibi, hem giyim eşyalarına anlam kazandırmaya yönelik imgeler sunmak hem de giysilerin kesim, biçim ve renklerine yenilikler getirmektedir. Moda tasarımcılarının yarattıkları ve sezonluk gösterilerinde ve mağazalarında sergiledikleri görüntüler, fotoğrafların moda dergileri ve reklamlarda sundukları, üreticilerin katalogları için yarattıkları ve medyada sunulan kadın imgeleriyle uyum içindedir. Moda dergileri ise bir yandan kadınları, onları ilgilendiren toplumsal düzenin bir parçası olarak gören bir "erkek öznelliğini" benimsemeye teşvik eder, bir yandan da kadınlara bedenlerini, kadın cinselliğini egemen kültürde somutlaşan eril yorumlarına göre nasıl değerlendirilmeleri ve sunmaları gerektiğini gösterir. Ancak moda endüstrisinin sunduğu bu imgelerin toplumun her düzeyindeki kadın tarafından nasıl yorumlanacağı, kadın kimliğinin sürekli olarak değişikliğe uğradığı ve birbirinden son derece farklı öğelerden oluşan bir egemen kültürü simgeleyen kar-

Resim 6 : Formsanté dergisinin kapağı

maşık görsel mesajları nasıl uygulayacakları bilinmez. Modern modanın gençlik, incelik, cinsellik ve erotizm takıntısı, temel olarak kadın kişiliğinin başka boyutlarını asgariye indirip erkeklerin gözünde önem kazanmış boyutları, yani geleneksel olarak dayatılmış cinsel nesne, eş, ana ve ev kadını rollerini pekiştirmektedir. Özellikle iri yapılı ve şişman kadınlar, modanın gençlik ve incelik takıntısından kaynaklanan baskıyı sürekli üzerlerinde hissederler.

Sonuç:

Beden, cinsiyeti, statüsü, fiziksel koşulları ve özellikle de cinsel kimliğin sunumunu etkileyen önemli bir faktördür. Özellikle 1980'li yıllardan sonra moda ve güzellik endüstrisinin yaşlı bedenleri genç göstermeyi hedef alan pek çok müdahalesi ile beden yeniden kurgulanabilmektedir. Modanın beden üzerindeki belirginleşen etkisi, beden kavramının akademik bir tartışma alanına girmesini sağlayacak bir faktör olarak ortaya çıkmış ve "yaşlı", "yaşlı/genç bedeni", "yaşam

Resim 7: Dünyada yaygın olarak takip edilen bir moda dergisi olan Elle dergisinin kapağından örnek.

kalitesi" gibi kavramlar analizlere konu olmaya başlamıştır.

Moda endüstrisi, kendisini cinsiyet ve bireysellik üzerine kurulu bazı önemli kavramlar üzerine temellendirirken, kadın bedenini de kendi kontrol mekanizmasının içine dâhil ederek dayatmacı bir söylem oluşturmuştur. Moda, her dönemde kadın bedeni üzerine belli söylemleri ve kuralları ortaya çıkarırken bedeni bir toplumsal proje olarak görmüştür. Değişim olmadan yapamayan moda, özellikle de dış bedenin değişiminde toplumsal kimliklerin maddi nesnelere yoluyla teşhir edilmesiyle karmaşık simgesel biçimler kazanırken, bedeni görsel anlamda yeniden konumlandırır. Beden kavramının girdiği dönüşüm süreci içinde de, modanın kadın bedenini tasarlamadaki etkisi oldukça güçlü bir şekilde belirginleşmiştir. Bu açıdan bedenin tüketim kültürünün bir haz nesnesi olması kabulünden hareketle artık, kadın bedenine daha çok vurgu yapıldığı görülür.

1980’li yıllardan sonra özellikle tüketim kültürünün kurguladığı “tasarı beden”ler modern güzellik teknolojileri ile birlikte moda endüstrisi tarafından kadın bedenini yeniden tanımlamıştır. Bu yüzden gençliğin önemli olduğu bir toplumda yaşlanmak ve bakımsız görünmek günah gibidir artık ve bu değişim arzusunun içindeki içtepi, belki de bir an olsun ölümü geciktirebilmek içindir.

* Öğr. Gör. İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü,
e-posta: dilek.himam@ieu.edu.tr

KAYNAKÇA

- Batur, Enis; Kediler Krallara Bakabilir, Kuşbakışı Moda Tarihi, Remzi Kitabevi,İstanbul,1996
- Barnard, Malcolm; Fashion As Communication, Routledge,1996
- Bocoock, Robert; Tüketim, Dost Kitabevi, Ankara,1997
- Barcan, Ruth; Regaining What Mankind Has Lost Through Civilization: Early Nudism and Ambivalent Moderns” Fashion Theory, V.Steele (ed.), Berg,Volume 8, Issue 1, pp 1-2,2002
- Crane, Diana; Moda ve Gündemleri, Çev:Özge Çelik,Ayrıntı Yayınları:402, İnceleme Dizisi:187,İstanbul,2003
- Çabuklu, Yaşar; “Modern ve Postmodern Toplumlarda Moda”,Virgül dergisi, Ocak 2003
- Davis, Fred; Moda, Kültür ve Kimlik, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997
- Grogan, A.S.; Body Image: Understanding body dissatisfaction in men, women & children. Routledge,1995
- Işık, Emre; Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yayınları,1998
- Kaiser, Susan. B.; Social Psychology of Clothing: Symbolic Appearances in Context, Fairchild Publications, New York,1998
- Nazlı, Aylin; Beden ve Tüketim: Tüketim Kültürü İçinde Kadın Bedenine Bir Bakış, Sivil Toplum,2(8),2004,ss.25-34
- Nazlı, Aylin, “Görünmeyen” Bedenden “Görünen” Bedene: Beden’in Sosyolojisi, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research 2005/2, ss.71-87
- Nazlı, Aylin, Modernin Ötekisi: Kadın ve Bedeni, Kadın Çalışmaları Dergisi, 1(1), 2006, s.10-15
- Roach, Mary Ellen, Musa, Kathleen Ehle, New Perspectives on the History of Western Dress, Nutri Guides Inc.,1980
- Sayın, Önal; “Moda ve Toplumsal Katmanlar”, Sosyoloji Dergisi, Ege Üniversitesi, Sayı:5, 1994
- Schilling, C., The Body and Social Theory. Sage Pub.,2000
- Tekelioğlu, Orhan; M.Foucault ve Sosyolojisi, Bağlam Yayınları,1998

NOTLAR

1. Schilling, C., *The Body and Social Theory*. Sage Pub.,2000
2. Nazlı, Aylin; “Beden ve Tüketim: Tüketim Kültürü İçinde Kadın Bedenine Bir Bakış”, *Sivil Toplum*,2(8),2004,s.31
3. Batur, Enis; *Kediler Krallara Bakabilir*, Kuşbakışı Moda Tarihi, Remzi Kitabevi,İstanbul,1996,s.29
4. Crane, Diana; *Moda ve Gündemleri*, Çev:Özge Çelik,Ayrıntı Yayınları:402, İnceleme Dizisi:187,İstanbul,2003,s.151
5. Nazlı, Aylin, “Görünmeyen” Bedenden “Görünen” Bedene: Beden’in Sosyolojisi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research* 2005/2,s. 72-74
6. Işık, Emre; *Beden ve Toplum Kuramı*, Bağlam Yayınları,1998,s.14 ve Nazlı, Aylin, “Görünmeyen” Bedenden “Görünen” Bedene: Beden’in Sosyolojisi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research* 2005/2,s. 72-74
7. Işık, Emre; *Beden ve Toplum Kuramı*, Bağlam Yayınları,1998,s.14

8. Davis, Fred; *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997,s.190

9. Çabuklu, Yaşar; “Modern ve Postmodern Toplumlarda Moda”,*Virgül dergisi*, Ocak 2003,s.52

10. *Simmel’in endüstrileşme döneminin başladığı yıllarda metropol insanını ve yaşadığı dönemi incelediği bu çalışmada modanın imitasyon ve farklılaşma prensibine dikkat çekilmektedir. Simmel’e göre moda, sonsuza kadar sürecekmiş gibi başlayıp aynılınca tekrar yeni arayışlar içine girer. Moda aynılarsa yok olur. Hem gelecek hem de geçmişin eşliğinde durur ve güçlü bir şimdi duygusu yaratır* (Simmel,2008:112). Georg Simmel, *Modern Kültürde Çatışma, Der Konflikt der Kultur*, Elçin Gen, Nazile Kalaycı, Tanıl Bora (çev), Ali Artun (Ed.), İletişim 955, 5.Baskı Şubat 2008, İstanbul

11. Batur, Enis; *Kediler Krallara Bakabilir*, Kuşbakışı Moda Tarihi, Remzi Kitabevi,İstanbul,1996,s.227

12. Roach, Mary Ellen, Musa, Kathleen Ehle, *New Perspectives on the History of Western Dress*, Nutri Guides Inc.,1980,s.13

13. Nazlı, Aylin, “Görünmeyen” Bedenden “Görünen” Bedene: Beden’in Sosyolojisi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research* 2005/2,s. 84

14. Nazlı, Aylin; “Beden ve Tüketim: Tüketim Kültürü İçinde Kadın Bedenine Bir Bakış”, *Sivil Toplum*,2(8),2004,s.27

15. Nazlı, Aylin; “Beden ve Tüketim: Tüketim Kültürü İçinde Kadın Bedenine Bir Bakış”, *Sivil Toplum*,2(8),2004,s.26

16. Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997

17. Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997

18. Barnard, Malcolm; *Fashion As Communication*, Routledge,1996, s.50-56

19. *Kararsızlık (ambivalence) kavramını Fred Davis, birden çok anlamı olan ancak kesinlikle anlamsız olmayan bir kavram olarak ele almaktadır. Modanın cinsiyet üzerindeki kararsızlığı da cinsiyet üzerindeki söylemlerin kadınlar ve erkekler için farklı dönemlerde farklı anlamlara gelmesini ifade eder.* Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997

20. *Sağlık ve zindelik salgını 1970’lerin ortalarında yayılmaya başlar başlamaz moda, jimnastik salonlarında, jogging ve bisiklet parkurlarında görülen çeşit çeşit giysileri kendine mal etmiş, onlara stil kazandırmış ve sahip çıkmıştır, o kadar ileri gitmiştir ki bu akım, moda bilinci gelişmiş birçok kadın artık modanın bir zamanlar vücutlarının “güzel görünmesini” sağlayan o “küçük beyaz yalamlardan”, kamuflajlardan, gözbağlarından sunmadığını söyleyerek şikayet etmektedir* (Davis,1997:193).

21. *Birçok moda tasarımcısı için ise, moda kadını cinsel obje haline sokmanın ötesinde kendi özgürlüğünü kazanan, kendine güvenen, bedeniyle barışık kadını anlatmaktadır.*

22. Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997,s.194

23. Cassell,1974’dan aktaran s.87, Crane, Diana; *Moda ve Gündemleri*, Çev:Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları: 402, İnceleme Dizisi: 187, İstanbul, 2003, s.167

24. Kaiser,Susan. B.; Social Psychology of Clothing:Symbolic Appearances in Context, Fairchild Publications, New York, 1998, s.97-141

25. Nazlı, Aylin, “Görünmeyen” Bedenden “Görünen” Bedene: Beden’in Sosyolojisi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research* 2005/2,s. 81-83

26. Işık, Emre; *Beden ve Toplum Kuramı*, Bağlam Yayınları,1998, s.153-160

27. Grogan, A.S.; *Body Image: Understanding body dissatisfaction in men, women & children*. Routledge,1995

28. Crane, Diana; *Moda ve Gündemleri*, Çev:Özge Çelik,Ayrıntı Yayınları:402, İnceleme Dizisi:187,İstanbul,2003,s.265,266

29. Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev: Özden Arıkan,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1997,s.194

30. Nazlı, Aylin, “Modernin Ötekisi: Kadın ve Bedeni”, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 2006, s.11-13

Ölümü Görselleştirmek

Neşe Dijlay AKBAŞ

Özet

Anahtar kelimeler: Ölüm, Siber Bedenler, Görsel Sanatlar, Ölümsüzlük, Simulakra.

Bu çalışmanın amacı ölüm, ölümlülük ve varoluş kavramlarının düşünsel altyapıları ve bu kavramların ışığında fiziksel bedenın algılanışı ile teknolojinin bu algı üzerindeki etkisini ve yarattığı değişimleri sorgulamaktır. Ölüm kavramının görsel temsili ve kavramsal tanımları fiziksel bedenın algılanışı ile olan ilişki içerisinde edebi ve özellikle sanatsal yapıtlar üzerinden incelenmiştir.

Summary

The aim of the paper is to explore concepts like death, immortality, and being, and through these concepts the perception of the physical body and how technology effects this perception. Visual representation and the conceptual understanding of “death” in relation with the perception of the physical body is explored via literary work and especially selected works of art.

Giriş

Görüntülerden oluşan bir alanda yaşamaktayız ve kimi zaman birbiriyle çelişen bu görüntüler, ortak kavramsal alanlar içerisinde belirlemektedir. Birbiriyle çelişen görüntüleri barındıran kavramsal alanlardan bir tanesi de ölümdür. Bir fenomen olması ile ilgili olarak ‘ölüm’, ‘ben’ olmayandır, ötekidir; ‘ölüm’, bir yer olarak olmayan bir yerdir. Ancak insan aklının varoluşsal yetersizliği nedeniyle ne ‘ölüm’ün ne de ‘öteki’nin ontolojik bir analizini yapmak mümkün değildir. Yine de ‘benim ölüme’, ‘ben’in bir algılama geliştirmesi mümkündür. Ama ‘benim ölüme’ün, ‘ölü ben’ tarafından deneyimlenip deneyimlenemeyeceği sorulduğunda durum paradoksal bir hal alır. Benim bedenim, benim beynim, benim hatıralarım, düşüncelerim, inançlarım, fikirlerim; herhangi bir şekilde hangisi daha çok ‘ben’ olabilir? Martin Heidegger **Varlık ve Zaman** (Being and Time)’ın başlangıcında şöyle der: “Bugün ‘olmak’ kelimesiyle gerçekten ne demek istediğimiz sorusuna verecek bir yanıtımız var mı? Asla, o halde kaçınılmaz olarak ‘olmak’ ne anlama gelir sorusu tekrar ortaya atılmalıdır” (1).

‘Olmamak’ sözcüğü ile ne demek istediğimiz sorusuna doyurucu bir yanıt bulabilmek bir yana ‘olmak’ sözcüğünün ne olduğuna ilişkin tatmin edici bir cevaba ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Sorun, doğal olarak çözümsüzdür. Kişinin hem çok tanıdık hem de tamamen yabancı olduğu kendi ölü-

müyle olan ilişkisi üzerinden ölümü algılayışı, ve diğerlerinin -kendiyile özdeş olan ve olmayanların-ölümleriyle olan ilişkisi bu kavramların ne kadar esrarengiz ve tekensiz olduğunu gösterir.

Ölüm kavramının ve ilişkili sorunların görsel olarak iletimi ya da görsel sanatlardaki tasvirî paleolitik dönem mağara resimlerine konu olacak kadar eskiye uzanır. Fransa’da bulunan Lascaux mağarasında, üst-paleolitik döneme ait ünlü mağara resimlerinde ölümün görsel sanatlardaki belki de en eski tasvirine rastlarız. O dönemden günümüze her tür merrada ölüm kavramı sayısız defa tasvir edilmiştir. Tüm yaşamımız ölümün yükü altındadır. Bu nedenle ölüme ilgili bir görüntü ya da dehşet verici bir ölüm, bizi o yapıta sürükler.

Kişinin kendi ölümünü kavramsallaştıramamış ya da kavrayamamış olmasına rağmen ölümlü oluşunu idrak etmesi ‘ölüm kültürleri’nin doğuşuna sebep olmuştur. Bu kültürler, ‘ben’ ya da ‘benlik’ algısının ve ilişkili tüm özellik ve uzantıların, şekillenmesini sağlar. Öldüğümüzde tüm bilinç sürekliliğimiz sona erecek, başka bir deyişle ‘ben’ yani kişisel hafızamız, inançlarımız, düşüncelerimiz buharlaşıp uçacaktır.

Son cümleyi tekrar başa saracak olursak başka bir açıdan: ‘Öldüğümüzde, bir sonraki yaşama geçiş yapmış olacağız ve orada...’ Bu son cümle her ne